

अध्याय २

तथ्याङ्क सङ्कलन

यस प्रतिवेदनको सूचना संकलनका मुख्य चारवटा चरण रहेका छन् जसमा १) स्थानीय ज्ञानको प्रकृति बुझ्नु, २) स्थानीय ज्ञान कसरी विकसित र प्रयोग भएको छ बुझ्नु साथै त्यो फैलिएको तथा व्यवहारमा आएको छ वा छैन बुझ्नु, ३) प्रकोपसम्बन्धी तयारीको स्थानीय ज्ञानका चारवटा स्तम्भहरूलाई बुझ्नु ४) स्थानीय ज्ञान, प्रकोप व्यवस्थापन, दीगो जीवनयापन र गरिबी कम गर्ने जस्ता पक्षहरूबीचको सम्बन्धलाई बुझ्नु ।

चरण १ : स्थानीय ज्ञानको प्रकृति बुझ्नु

“यहाँ स्थानीय ज्ञान भन्नाले केही निश्चित समूहमा स्थानीय वातावरणका सम्बन्धमा अवलोकन तथा अनुभवबाट उत्पन्न ज्ञानलाई बुझाउँछ ।” (Berkes 1999)

मानिसलाई के थाहा छ भन्ने कुरा उसले के गर्छ, के गर्नु हुँदैन र के विश्वास गर्छ भन्ने कुराबाट प्रभावित भएको हुन्छ । स्थानीयज्ञान बुझ्न पहिलो त धेरैभन्दा धेरै मानिसले गर्दै आएको व्यवहार र विश्वासलाई विभिन्न तरिकाबाट बुझ्नु पर्छ र त्यसलाई ख्याल पनि गर्नुपर्छ । यो प्रतिवेदनमा हामीले ‘स्थानीय ज्ञान’ पदावलीलाई ज्ञानको प्रकार, व्यवहार तथा मान्यता जस्ता पक्षलाई समेट्नका लागि व्यापक अर्थमा प्रयोग गरेका छौं किन भने यी पक्ष एक अर्कासँग गहिरो

रूपमा अन्तरसम्बन्धित छन् (Berkes 1999) । स्थानीय ज्ञानको प्रकृति अन्य प्रकारका ज्ञानको तुलनामा बढी चेतनशील वा सर्वव्यापी हुन्छ किनकि यो मानिसको जीवनयापनसँग गहिरोसँग जोडिएको हुन्छ । ‘मौलिक ज्ञान’ स्थानीय ज्ञानकै एउटा भाग हो यसले “आदिवासी समुदायले आफूसँग जोगाइ राखेको स्थानीय ज्ञानलाई बुझाउँछ साथै स्थानीय ज्ञानले सम्बन्धित संस्कृति वा समाजसँग मेल खाएको हुन्छ” (Berkes 1999) ।

पहिलो, विभिन्न प्रकारका ज्ञानका सम्बन्धमा- के भन्न सकिन्छ भने स्थानीय ज्ञान प्रायः स्थानीय प्राविधिक ज्ञानसँग आबद्ध हुन्छ र यो नै स्थानीय ज्ञानको धेरै नै स्पष्ट र ठोस पक्ष हो । स्थानीय प्राविधिक ज्ञान भन्नाले निर्माणसम्बन्धी स्थानीय तरिका, घरहरूका लागि केही निश्चित सामग्रीको प्रयोग र मिश्रण गर्नु, छेकबाँध, ढिस्को निर्माण आदि बुझिन्छ । यस बाहेक पर्यावरणीय, सामाजिक, र ऐतिहासिक जस्ता अन्य धेरै प्रकारका स्थानीय ज्ञान पनि विद्यमान छन् । उदाहरणका रूपमा स्थानीय पर्यावरणीय ज्ञान स्थानीय तरिकाहरू जस्तै: एग्रोफरेस्ट्री (कृषिसँगै वन पैदावार उत्पादन) पद्धति र बहुसंस्कृतिलाई लिन सकिन्छ जसले पर्यावरणीय विविधता संरक्षण गर्न योगदान पुऱ्याउन सक्छन् । स्थानीय गैर प्राविधिक ज्ञान मानिसको जीवनसँग गाँसिएको हुनाले बाह्य मानिसले प्रायः पत्ता लगाउन नसक्ने खालका

हुन्छन् । स्थानीय ज्ञान आफैमा र संस्थागत रूपमा पनि छरिएर रहेका हुन्छन् । यस्ता ज्ञान व्यक्तिगत, घरपरिवार साथसाथै सामुदायिक सेवामा संलग्न व्यक्ति अन्य सामाजिक अगुवाहरू (जस्तै धामीभाँक्री, बूढापाका) मा पनि रहेका हुन्छन् । जो कोहीले पनि स्थानीय वातावरणसम्बन्धी दैनिक ज्ञान र केही व्यक्ति तथा स्थानीय विशेषज्ञहरूमा रहेका ज्ञानबीचको भिन्नता सजिलै छुट्याउन सक्छ । स्थानीय ज्ञान स्मरणमा आधारित भए पनि ठीक किसिमले अधि बढेका हुन्छन् । अन्त्यमा प्रयोगमा आधारित ज्ञान र अरूबाट प्राप्त ज्ञानहरू जस्तै : कथा, कविता, गीत र धार्मिक व्यवहार जस्ता कुराबाट प्राप्त हुने ज्ञानबीच पनि भिन्नता पाउन सकिन्छ । स्थानीय ज्ञान भनेको यी दुवै कुराको मिश्रण हो तर पनि समुदायका समस्याहरूमा भने अरूबाट प्राप्त ज्ञानले अनुभवका आधारमा प्राप्त ज्ञानकै जस्तै वैधानिकता पाउन सक्दैनन् (Personal Communication, James Gardner) ।

दोस्रो, स्थानीय व्यवहार, निकायहरू र सीपका सम्बन्धमा केही पुस्तकमा स्थानीय व्यवहारलाई 'जोखिम विकेन्द्रित गर्ने', 'बचाउको उपाय', 'आफूलाई अभ्यस्त पार्ने रणनीति' का रूपमा उल्लेख गरिएको छ । साथै यसलाई 'सामना गर्ने रणनीति' 'सुधार ल्याउने रणनीति' र सुरक्षा सञ्जाल आदिका रूपमा पनि औल्याइएको छ । स्थानीय व्यवहारलाई स्थानीय निकायहरू र त्यससँग सम्बन्धित शक्ति सम्बन्धले मध्यस्थता गरेको हुन्छ । स्थानीय निकायले औपचारिक र अनौपचारिक नियम, मूल्य, मान्यता, संस्था र बानीव्यवहारको क्रमको निर्धारण गरेका हुन्छन् । त्यसले कसलाई कस्तो प्रकारको सम्पत्ति वा स्रोत जस्तै: प्राकृतिक, सामाजिक सांस्कृतिक, आर्थिक, राजनीतिक) कुन समय कुन परिस्थितिमा प्रयोग गर्ने भन्ने कुरालाई स्पष्ट पारेको हुन्छ । स्थानीय स्तरमा धेरै प्रकारका निकायहरू कार्यरत छन् । त्यस्ता निकायहरूलाई सामाजिक, धार्मिक, राजनीतिक, न्यायिक, र आर्थिक

निकायका रूपमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ (Appiah-Opoku and Hyma 1999) अथवा परिवार, साम्प्रदायिक, सामाजिक र समष्टिगत निकायस्थानीय निकायका रूपमा पनि वर्गीकरण गर्न सकिन्छ (Bingen 2001) । स्थानीय निकायहरूमा परिवार, घरधुरी, विवाह, जातिय प्रथा, सम्बन्ध आदानप्रदान गर्ने सञ्जाल, परम्परागत ग्रामीण लेनदेनसम्बन्धी सञ्जाल, विद्यालयहरू र यस्तै अन्यलाई लिन सकिन्छ । यस्ता निकायहरूको प्रभाव जीवनयापन प्रणालीका हरेक पक्ष जस्तै: सम्पत्तिको प्रकार र मात्रा, व्यक्ति, परिवार आदि सँगै उनीहरूमा भएको सिर्जशीलता, परिवर्तनशीलता, पहुँच आम्दानी र सम्पत्तिको थपघट जस्ता विषय र मानिसहरूका जीवनयापन गर्ने रणनीतिहरू (जस्तै: मानिसले सामाजिक सेवाहरू बढाउने अथवा निश्चित प्रकारका अधिकार प्रवर्द्धन गर्ने जस्ता कार्य सकेका छन् कि छैनन्) भन्नेमा परेको हुन्छ (Bingen 2001) साथै 'जोखिमका घटना' जस्तै: संकट, चोट आदि जुन मानिसले भोगिरहेका हुन्छन् ती कुरामा पनि त्यस्ता निकायको प्रभाव परेको हुन्छ । (Ostrom 1992) ले किन यस्ता निकायहरू महत्वपूर्ण हुन्छन् भन्ने कुरामा थुप्रै कारणहरू पत्तालगाएका छन् । पहिलो यस्ता निकायहरूले मानवीय अन्तरक्रियाको क्रम निर्धारण गर्छन् र त्यसका उपलब्धीहरू अनुगमन, अनुमति र द्वन्द्व समाधानका माध्यमबाट" प्राप्त गर्छन (Ostrom 1992) । दोस्रो, निश्चित योगदानका माध्यमबाट यस्ता निकायहरूले ती उपलब्धीहरूबढाउन वा घटाउन सक्छन् । तेस्रो " यस्ता निकायहरूले मानिसको बानीव्यवहारलाई उनीहरूले हासिल गरेका उपलब्धी माथिको प्रभावका माध्यमबाट निर्धारण गर्छन्" (Ostrom 1992) । त्यस्ता उपलब्धीहरूमा नियम, मूल्य,

^१ एउटा जीवन यापन पद्धतिले एक पटकका लागि गरिने काम भन्ने बुझाउँछ जस्तै सेती, धुनक्ले श्रमिक, अनौपचारिक जातिविधि ।

मान्यता पर्दछन् जसले वस्तु, ऊर्जा र सूचनाको प्रवाहलाई नियन्त्रण गर्छन्। त्यसले जीवनयापनसम्बन्धी निर्णय र रणनीतिलाई पनि नियन्त्रण गर्छ।

स्थानीय व्यवहार र निकायहरूले धेरै पक्षलाई समेटेका हुन्छन्। एक तह र अर्को तहसम्मको व्यवहारमा भिन्नता हुनसक्छ। उदाहरणका लागि केही स्थानीय प्रकोपसम्बन्धी तयारीका केही व्यवहारहरू घरपरिवार तहमा मात्र पाउन सकिन्छ भने अन्य समुदाय/गाउँस्तरमा मात्र पाउन सकिन्छ। यस बाहेक एक सामाजिक समूह र अर्को सामाजिक समूहबीचको व्यवहार फरक हुन सक्छ। उदाहरणका लागि Sinclair and Ham (2000) ले पश्चिमी पर्वतीय क्षेत्रका घर परिवारको जीवनयापनसँग सम्बन्धित अभ्यस्तताको रणनीतिलाई लिपिबद्ध गरेर के निष्कर्षमा पुगे भने- “सबै रणनीतिहरू गाउँभित्रकै हरेक समूहका लागि उपयोगी नहुन सक्छन्। केही रणनीतिहरू गाउँस्तरीय हुन सक्छन् साथै अन्यचाहिँ सामाजिक-आर्थिक अवस्था, उमेर अथवा जात अथवा जनुसुकै मिश्रित परिसूचकहरू हुन सक्छन्। (...) अन्य रणनीतिहरू त्यहाँ हुँदाहुँदै पनि केही रणनीतिहरू मात्र काम लाग्ने खालका छन् भन्ने कुरा थाहा भएपछि मात्र यस किसिमको जटिलता देखिन्छन्।” केही व्यवहारहरू सिधै प्रकोप व्यवस्थापनको तयारीका लागि तयार गरिएका हुन सक्छन् अन्य केही अन्य उद्देश्य जस्तै: जीवनयापनको माध्यम बनाउनका लागि तयार गरिएको हुन सक्छन् तर तिनले अप्रत्यक्ष रूपमा प्रकोपसम्बन्धी तयारीका लागि योगदान पुऱ्याउन सक्छन्। अन्त्यमा, केही व्यवहारहरूले अल्पकालीन रूपमा प्राकृतिक प्रकोपलाई समान गर्न सहयोग पुऱ्याउन सक्छन् भने अन्यले दीर्घकालीन रूपमा तयार रहन र त्यससँग अभ्यस्त रहन सहयोग पुऱ्याउन सक्छन्।

तेस्रा, स्थानीय विश्वासका सम्बन्धमा- स्थानीय विश्वासलाई यहाँ मानिसको विश्वास जस्तै: सामाजिक-सांस्कृतिक, धार्मिक विश्वास गर्ने प्रवृत्ति, विश्वव्यापी बनाइ जस्तै विश्वले त्यसलाई हेर्ने तरिका, मूल्य/नैतिक सिद्धान्त जस्तै आदर, त्यसप्रतिको विचार दिने तरिका, आपसमा बाढ्ने तरिका, शालीनता र आचार संहिताको एकीकृतरूपका रूपमा बुझिन्छ। मानिसको विश्वासको सिद्धान्तले मानिसको प्राकृतिक प्रकोपप्रतिको बुझाइ, विचार र त्यसलाई हेर्ने तरिकालाई भल्काउँछ। त्यसकारण स्थानीय विश्वास, विचार र मूल्यहरूलाई बुझ्नु निकै महत्वपूर्ण छ यसले किन मानिसले यस्तो परिस्थितिमा यसो गर्‍यो भन्ने कुराको व्याख्या गर्छ। यस अर्थमा “केही समूहमा मानिसले केही चिजबारे कसरी बताउँछन् (र कुन सन्दर्भमा उनीहरूले त्यो कुरा भन्छन्- लेखक) भन्ने कुरा उनीहरूले के भने भन्ने भन्दा बढी महत्वपूर्ण हुन सक्छ” (Berkes 1999) किनभने तपाईंले त्यो सन्दर्भलाई नबुझेसम्म त्यसका उपलब्धिलाई धेरै तरिकाबाट व्याख्या वा विश्लेषण गर्न सकिन्छ। अर्को शब्दमा भन्नुपर्दा, प्रक्रियालाई बुझ्नु त्यसको उपलब्धि वा परिणामलाई बुझ्नुभन्दा बढी महत्वपूर्ण हुन्छ। उदाहरणका लागि हालै देखिएको पर्वतीय क्षेत्रमा रहेका ग्रामीण गरिवहरूले प्राकृतिक प्रकोपलाई “भगवानको चाहना”भन्ने खालको भागवादी सोचका रूपमा लिन्छन् जुन कुरालाई भाग्यवादको पश्चिमी परिभाषाको समान अर्थका रूपमा बुझ्न सकिदैन। जुन कुरा सहिष्णुता र उदासीनतासँग गाँसिएको हुन्छ। Hutton and Haque (2003) का अनुसार “गरिवहरूबीच विद्यमान शक्तिहीनताले पलायनता र उदासीनतालाई देखाउँदैन तर एउटा उनीहरूको अवस्थाको वास्तविक अभिव्यक्ति र विद्यमान स्रोतको सम्बन्धलाई देखाउँछ।”

यस्तै भाग्यवादलाई केका रूपमा लिइन्छ भने यो कुनै विकल्प र शक्ति नभएका मानिसहरूलाई कुनै कुराको सामना गर्ने सामाजिक-सांस्कृतिक र मानसिक उपाय पनि हो । यस्तै सबै विश्वासहरू दिगो अथवा सान्दर्भिक पनि छैनन् । केही मूल्य मान्यताले व्यापक पर्यावरणीय विनाशतर्फ डोच्याएका छन् र सम्पूर्ण समाजलाई धराशायी बनाएका छन् (Diamond 2005) ।

चरण २: स्थानीय ज्ञानसँग आबद्ध प्रक्रियाहरूप्रतिको बुझाइ

स्थानीय ज्ञानसम्बन्धी सबै तीन वटै पक्ष (ज्ञानका प्रकार, व्यवहार र विश्वास) हरू एक आपसमा निरन्तर रूपमा अन्तरसम्बन्धित र प्रभावित भइरहेका हुन्छन् । सामान्यतया स्थानीय ज्ञान भन्ने कुरा सिर्जना, प्रयोग, व्यवस्थापन र हस्तान्तरण जस्ता कुराहरूको सक्रिय प्रक्रियाबाट पैदा हुन्छ । वास्तवमा स्थानीय ज्ञान हरेक समय हराइ रहन्छ र सिर्जना पनि भइरहन्छ (Berkes 1999) । स्थानीय ज्ञान र व्यवहारहरूलाई निर्माण गर्ने प्रयास गर्दा पहिले त्यसमा निहित प्रक्रियालाई बुझ्न आवश्यक हुन्छ । कसरी स्थानीय ज्ञान हराइरहेको छ र नयाँ सिर्जना भइरहेको छ ? स्थानीय ज्ञानलाई कसरी कुनै निश्चित समयमा प्रयोग गरिएको छ र कसले गरेको छ ? त्यस्तै कसरी स्थानीय ज्ञान समुदायभित्र र पुस्तौँपुस्तासम्म हस्तान्तरण भइरहेको छ र कसले यसलाई प्रसारण गरिरहेको छ ? कसरी स्थानीय ज्ञानलाई घरपरिवार र समुदाय स्तरमा व्यवस्थापन गरिएको छ ? स्थानीय ज्ञानको व्यवस्थापनमा प्रभाव पर्ने मुख्य संस्थाहरू के के हुन् ? स्थानीय ज्ञानसम्मको कसको पहुँच छ र त्यो कसरी र कुन अवस्थामा छ ?

ज्ञान सिर्जनाको प्रक्रिया आफैँमा जटिल रहेको र यसमा ज्ञानको अन्तर्राष्ट्रियकरण, सामाजिकीकरण र बाहिरीकरण जस्ता कुरा समावेश हुनुका साथै एक प्रकारको ज्ञानको अर्को प्रकारको ज्ञानसँगको समिश्रण पनि रहेको हुन्छ (Nonaka 1991) यस प्रतिवेदनको प्रयोजनका लागि दुई वटा महत्वपूर्ण बुँदाहरूलाई ख्याल गर्नु पर्ने हुन्छ । पहिलो, कतिपय अभ्यास वा चलनहरूको अन्तर्राष्ट्रियकरण भन्नाले “सोही खाले व्यवहार वा अभ्यासले जोखिम कम गर्न राम्रो भूमिका खेलेको भए पनि स्थानीय मानिसहरूका लागि त्यस्ता क्षतिको सामना गर्ने तिर मात्र केन्द्रित संस्थाहरू पत्ता लगाउने कुरामा प्रायः समस्या भएको हुन सक्छ । यसले के कुराको पनि जानकारी दिन सक्छ भने यस्ताखाले व्यवहार वा अभ्यासहरू शताब्दीऔँ लामो प्रयास र असफलताबीच खारिएर विकसित हुँदै आएका हुन्छन् । साथै केही निश्चित व्यवहारहरू जुन जोखिम कम गर्न गरिन्छन् तिनीहरू अर्कातर्फ निकै नै हानिकारक पनि हुनसक्छन् । केही घटनाहरूमा (...), उदाहरणका लागि महिलालाई आफ्नो जीवन साथी रोज्ने कुरा (जसले घरपरिवारलाई प्रकोपको समयमा जोगाउन सक्छ)मा थोरै मात्र मौका दिने गरिन्छ त्यसमा समुदायभन्दा बाहिर गएर सामाजिक जवाफदेहिताको भावना निर्माण गर्नु आवश्यक छ । त्यस विषयमा उनीहरूलाई कुनै बोल्ने मौका दिइँदैन तर पनि उनीहरूमा जबरजस्ती लादिएको मौनताले उनीहरूको जन्मघर (र त्यो घरपरिवार जहाँ उनीहरू विवाह गरेर गएका हुन्छन्) को सुरक्षा सुनिश्चित गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ” (Personal Communication, Ken MacDonald) ।

कहिलेकाहीं, विगतमा भोगेका प्रकृतिक विपत्तिहरूलाई विर्सने गरिन्छ, किनभने त्यस्ता विपत्तिहरू मानिसले सम्भन र मनन गर्न सक्ने गरी पटक-पटक आइरहँदैनन् । स्थानीय ज्ञानको बाहिरी ज्ञानसँगको मिलावट हुनु नयाँ कुरा

होइन । समुदायहरू बाहिरको प्रभावबाट पूर्ण रूपमा अलग हुने कुराहरू पनि एकदमै कम हुने गर्छन् । स्थानीय ज्ञान पनि पूर्ण रूपमा एकाङ्की हुन सकेको छैन र यो सधैं अर्को स्थान र अन्य प्रकारका ज्ञानहरूसँग आबद्ध हुँदै आएको छ ।

चरण ३ : प्रकोपसम्बन्धी तयारीको स्थानीय ज्ञानका चारवटा स्तम्भहरू बारेको बुझाइ

प्रकोपसम्बन्धी तयारीको स्थानीय ज्ञानका चारवटा स्तम्भहरूलाई चिनाउन चित्र १ मा देखाइएका संरचनालाई प्रयोग गर्न सकिन्छ । यसलाई परियोजनाको छनोट र परियोजनाको तयारी र कार्यान्वयनका चरणमा ख्याल गर्नुपर्ने महत्वपूर्ण विषयहरूका लागि परीक्षण सूचीका रूपमा प्रयोग गर्न सकिन्छ । प्रकोपसम्बन्धी तयारीको स्थानी ज्ञान अवलोकन, अनुमान, अव्यस्त पार्ने र सञ्चार गरी चार पक्ष छन् ।

पहिलो, अवलोकनका सम्बन्धमा - प्रकोप व्यवस्थापनको तयारीसम्बन्धी स्थानीय ज्ञान मानिसको आफ्नो स्थानीय वातावरणमा हुने प्राकृतिक विपत्तिहरूको दैनिक अनुभवसँग सम्बन्धित छन् ।

दोस्रो, अनुमान सम्बन्धमा - प्रकोपसम्बन्धी तयारीको स्थानीय ज्ञान पनि प्राकृतिक प्रकोप प्रतिको मानिसको अनुमान स्थानीय परिसूचाहरू जस्तै आउन सक्ने विपत्तिबारेको पूर्व चेतावनी र वातावरणीय संकेतहरूको पहिचान र अनुगमनका साथै समय सीमा, मानिस र वस्तुभाउ भाग्ने मार्ग र सुरक्षित स्थान, र केही महत्वपूर्ण तरिका, व्यक्ति, र उनीहरूले समुदायमा खेलेको भूमिका आदिको पहिचान र अनुगमनका माध्यमबाट गर्न सकिन्छ ।

खण्ड २ - तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषणसम्बन्धी प्रमुख चरणहरू

तेस्रो, अभ्यस्त पार्ने क्षमता सम्बन्धमा- प्रकोपसम्बन्धी तयारीको स्थानीय ज्ञानलाई मानिसको भोग्दै र सिक्दैका माध्यमबाट आफूलाई कुनै कुरामा अभ्यस्त पार्ने रणनीतिसँग दाँज्न सकिन्छ । यसमा मानिसले प्राकृतिक प्रकोपका बेला कसरी सामना गरे, स्वीकारे, प्रयोग गरे र त्यसमा अभ्यस्त भए भन्ने कुराका साथै उनीहरूले विगतमा भोगेका जोखिमहरूबाट कसरी सिके भन्ने कुरा पनि आउँछन् । उनीहरूको ती कुरासँग तादम्य कायम गर्ने क्षमता, उनीहरूका स्रोत साधन जस्तै: व्यक्तिको क्षमता अथवा पुँजीको प्रवाह जसमा मानवीय, सामाजिक सांस्कृतिक, संस्थागत, आर्थिक, राजनीतिक, भौतिक र प्राकृतिक पक्ष सम्मको पहुँच पर्छन् । ती कुराहरू पहिले भनिए जस्तै स्थानीय संस्थाहरूको मध्यस्थता, बाहिरी संस्थाहरू र विश्वव्यापीकरणको र लहर जस्ता कुराबाट प्रभावित हुन्छन् । महत्वपूर्ण कुरा के हो भने यस्ता अभ्यस्त हुने सबै रणनीतिहरू दीर्घकालीन रूपमा दीगो हुँदैनन् ।

चौथो, सञ्चार सम्बन्धमा - प्रकोपसम्बन्धी तयारीको स्थानीय ज्ञान समुदायका सदस्यहरू र विभिन्न पुस्ताहरूबीच प्राकृतिक विपत्तिका बेला अपनाइने सञ्चार रणनीतिसँग सम्बन्धित छन् । यहाँ सञ्चार भन्नाले विगतमा भएका र तत्कालै हुन सक्ने प्राकृतिक विपत्तिसँग सम्बन्धित सूचनाहरूको आदानप्रदानलाई बुझ्नु पर्छ । सम्बन्धित छ । परम्परागत ग्रामीण समुदायहरूमा ज्ञान मौखिक रूपमा अरूलाई दिइने गरिन्छ तर यो त्यति प्रभावकारी रूपमा हुन सकेको छैन । त्यसैले प्रकोपसम्बन्धी तयारीको स्थानीय ज्ञान बुझ्नका लागि हामीले अनौपचारिक शिक्षा र आन्तरिक सिकने प्रक्रियाप्रति ध्यान दिनु पर्छ ।

चरण ४ : स्थानीय ज्ञान, प्रकोपसम्बन्धी तयारी र गरिवी घटाउनका लागि जीविकोपार्जनबीचको सम्बन्धलाई व्यापक अर्थमा बुझ्नु ।

स्थानीय ज्ञान विगत र तत्कालका प्राकृतिक विपत्तिका प्रकार, मात्रा र शक्तिबाट प्रभावित हुन्छ साथै अन्य घटनाहरू र विश्वव्यापी लहर र अन्य तत्वहरू: मौसम परिवर्तनको प्रभाव, भूम्ण्डलीकरण, सडक निर्माण र प्राकृतिक स्रोतप्रतिको राष्ट्रिय नीति जस्ता कुराहरूबाट पनि प्रभावित हुन्छ। धेरै जस्तो प्राकृतिक विपत्तिका घटनाले गम्भीर असर परे पनि समुदायहरूले भोगेका प्रमुख असरहरू अन्य पनि छन्। Battista and Baas (2004) ले दिएको सुझाव अनुसार स्थानीय ज्ञानको दृष्टिकोणबाट विचार गर्ने हो भने यो अझ बढी रोचक छ जस्तै, “समाजमा क्रमिकरूपमा जोखिम बढाउनका लागि वारम्बार भइरहने र पहिलेदेखिका दुःखपीडाले भन्दा कहिलेकाँही हुने प्राकृतिक घटनाहरू जसका लागि बाहिरबाट आपतकालीन सहयोग आवश्यक हुन्छ त्यसले बढी योगदान पुऱ्याएको हुन्छ।”

कतिपय लेखोटहरूमा स्थानीय ज्ञान र प्रकोप व्यवस्थापन बीचको स्पष्ट सम्बन्ध नदेखिनुले गरिवी निवारण कार्यक्रम र प्रकोप व्यवस्थापनबीचमा सम्बन्ध नभएको कुरालाई प्रतिबिम्बित गर्छ। यसलाई अझ व्यापक अर्थमा भन्नु पर्दा प्रकोप व्यवस्थापनमा एउटा मात्र क्षेत्रगत अवधारणाको बोलवाला रहेको पाइन्छ।

प्रकोपको जोखिम घटाउने भनेको गरिवी पनि घटाउनु हो भन्ने कुरालाई के हामीले विर्सियो ? प्रकोपसम्बन्धी तयारीको स्थानीय ज्ञानसम्बन्धी विषयलाई बुझ्नु पर्छ र त्यसलाई दीगो जीविकोपार्जन र गरिवी निवारण जस्ता आम विषयसँग एकीकृत गर्नु पर्छ। आखिरमा, कार्यान्वयन गर्ने संस्थाहरूको स्थानीय ज्ञान र प्रकोप व्यवस्थापनको तयारीप्रतिको बुझाइमा सुधार गरेर ती निकायहरूलाई सुरक्षित जीविकोपार्जन र सुरक्षित समुदायको निर्माणलाई प्रवर्द्धन गर्न सकिन्छ। यसका लागि स्थानीय ज्ञानलाई मुख्य प्रवेश बिन्दुका रूपमा प्रयोग गर्न सकिन्छ।

माथि उल्लेखित चारवटा चरणहरूलाई तपाईंको परियोजनामा प्रकोप सम्बन्धी तयारीको स्थानीय ज्ञानका महत्वपूर्ण पक्षलाई आवद्ध गराउनु भएको थियो थिएन भन्ने कुरालाई जाँच गर्ने परीक्षण सूचीका माध्यमका रूपमा प्रयोग गर्न सकिन्छ। यस प्रतिवेदनको अर्को खण्डले नेपालमा सङ्कलन गरिएको बाढी सम्बन्धी तयारीको जानकारी प्रस्तुत गर्छ। यसको वस्तुगत अध्ययन चित्र १ मा देखाइएको संरचनाभित्र रहेर गरिएको थियो। अध्याय ३ बाढीको अवलोकन र अनुभवसँग सम्बन्धित स्थानीय ज्ञानमा केन्द्रित छ। चौथो अध्याय बाढी आउन सक्ने संभावनाबारेको स्थानीय ज्ञान तर्फ केन्द्रित छ। अध्याय ५ र ६ प्रविधि र गैर-संरचनागत रणनीतिहरू तर्फ केन्द्रित छन्। आखिरमा अध्याय ७ कसरी मानिसले विगत र तत्कालीन क्षतिका बारेमा आपसमा सम्वाद गर्ने तथा सूचना आदान-प्रदान गर्छन् भन्ने कुरामा केन्द्रित छ।